

bülten

tmmob
makina mühendisleri odası

Şubat 2018, Sayı 236 Ekidir

**Sanayinin Sorunları ve
Analizleri (XXXVI)**

**Türkiye'nin Dış
Yatırımları ve
Sanayi**

Türkiye'nin Dış Yatırımları ve Sanayi

Mustafa SÖNMEZ*

Özet

Doğrudan yatırım biçimindeki sermaye ihracı, küresel kapitalizmin bir gerçeği olarak tüm dünyada artmaktadır. Türkiye, doğrudan yabancı yatırım çekmeye çalışırken farklı saiklerle doğrudan yatırımlarda da bulunmaktadır. Benzeri ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'nin hem dış sermaye çekmede hem de dışarıya yatırımda, küresel kapitalizm ile bütünleşmenin arka sıralarında olduğu görülmektedir. Türkiye'nin dışa yatırım stokunun 2008 sonrası hızlandığı, bu yıl yaklaşık 18 milyar dolar olan dış yatırımların düzenli artışlarla 2016'da 31 milyar doları bulduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin dışa yatırımlarının dörtte üçünden fazlası Avrupa'ya olmaktadır. Dışa yapılan yatırımların yüzde 68'i finansla ilgilidir. Sanayi kesiminin dış yatırımları yüzde 15'te kalmaktadır. Bunlar arasında Arçelik, Şişecam, Anadolu Efes, Ülker, TPAO, Tosyalı Demir Çelik yatırımları öne çıkmaktadır.

Türkiye'nin doğrudan yatırımdan çok, dünya sermayesi ile borç para ve dış ticaret üstünden bütünleşmesi daha ön sıradadır.

Türkiye'nin dış yatırımlarında finans sektörü üçte ikinin üstünde bir payla ön sıralardadır. Bankalar, çoğunlukla Avrupa'da şube açarak kredi bulma, dış ticaret işlemlerine aracılık etmek için dış yatırımlarda öncü olmuşlardır. İmalat sanayisi dahil olmak üzere sanayinin toplam dış yatırımlarda payı yüzde 15'te kalmaktadır. Dışa yatırım yapan sanayi firmalarının, sektörlerinde öne çıkan ve iç pazarı artık yeterli görmeyen firmalar olması dikkat çekerken, yatırım yapılan ülkelerin bakir pazarları, ucuz işgücü, ucuz hammadde ve ucuz enerji fiyatlarının da yatırımları cezbediği söylenmelidir.

Sanayi dışında başta dış taahhüt, havaalanı işletmeciliği ve iletişim alanlarında da Türkiye kökenli firmaların dış yatırımları kendilerinden söz ettirmektedir.

Dışa yatırım, küresel kapitalizmin bir gerçeği olmakla birlikte, Türkiye'de cılız, sistemsiz ve çok farklı saiklerle yapılmaktadır. Son yıllarda dışa yatırım kararlarında, ülkedeki kayırmacı, hukuksuz rejim icraatları da etkili olmaya başlamıştır. AKP rejiminin toplumu kutuplaştıran icraatları firmalar dünyasına da yansımıştır. Kamu ihalelerinde korunan, kayırlı kesimlerle iktidarın ilişkileri iyice ortaya çıkınca ve birçok firma rejim tarafından biata zorlanınca, firmalar için muhtelif coğrafyalar da yatırım yeri seçmede alternatifler arasına girmiştir.

Yoğun işsizlik yaşayan Türkiye'nin yatırıma ihtiyacı varken firmaların yatırım yeri olarak yurtdışını seçmeleri, firmalar açısından anlaşılır bulunsa da ülkedeki iş bekleyen kitleler açısından olumsuzdur. Ayrıca, yatırımlardan yararlanan yan sanayiden ileri-geri bağlantılı alt sektörlerle, tedarikçilere kadar bir dizi kesim açısından da yatırımların dışa akmasının negatif etkileri hatırlanmalıdır.

Özellikle ülkedeki politik iticiliğin, artan risklerin etkisiyle verilmiş yurtdışı yatırım kararlarından cayılması için, ülkede OHAL uygulamasının hızla kaldırılması, demokratik normların hakim kılındığı bir parlamenter düzene, hukuk devletine yeniden dönülmesi şarttır.

* İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

Türkiye'nin en büyük sermaye grubu Koç'un onursal başkanı Rahmi Koç, 18 Ocak 2018'de düzenlenen bir basın toplantısında Türkiye'de yeterince büyüdüklerini, artık dünyaya açılmaları gerektiğini belirterek "Artık bundan sonra yatırımlar yurtdışında" dedi. Rahmi Koç, kendi grupları ile ilgili olarak şöyle devam etti; "Koç Grubu'nun dünyaya açılması lazım. Artık bundan sonra yatırımlar yurtdışında. Ayrıca biz Türkiye için kâfi derecede büyüdük, iki derece büyük geliyoruz artık. Yani Arçelik iki puan daha pazar payı alsaydı Rekabet Kurulu hemen çok şey yaptınız, diyor. Yeni bir şey satın alsak müsaade etmiyorlar. Dolayısıyla bizim yatırım yurtdışına taşımamız lazım. Bizim çocukların hepsinde o felsefe var. Çünkü gençliklerinde yurtdışındaki şirketlerde çalıştılar."

Koç Grubu'na yetmeyen Türkiye pazarı, başka gruplara da dar geliyor ya da başka saiklerle Türkiye özel sermayesi yurt dışında yatırım yapıyor. Buna zaman zaman bazı sektörlerde devlet kuruluşları ve kamu bankaları da ekleniyor.

Özellikle AKP rejiminin "olağan" hale getirdiği OHAL iklimi, hukuksuz devlet uygulamaları, yıllardır Türkiye emekçilerinin değerleriyle sermaye biriktirmiş firmaları yavaş yavaş dış ülkelere yönlendirmekte, kayırmacılıktan, hukuk dışılıktan şikayeti olanlar da yatırım yeri olarak yurtdışını tercih eder duruma gelmekte.

Türkiye, dışa yatırım yapmanın neresinde? Örneğin, Türkiye ayarındaki "Yükselen ülkeler"e göre Türkiye sermayesi doğrudan dış yatırım yapmada nerede duruyor? Aldığı dış yatırım ile yaptığı dış yatırım arasında ne kadar bir fark var?

DOĞRUDAN DIŞ YATIRIM

Doğrudan dış yatırım, özellikle 19. yüzyıl sonrasında kapitalizmin ana karakterlerinden biri oldu. Daha çok 19. yüzyılın başlarında hız kazanan ülkelerarası sermaye yatırımları ya da sermaye ih-

racı, mal ve para dolaşımından sonra hızlanan bir süreç. Ülkelerarası malların dolaşımı, kapitalizm öncesine de uzanırdı. Sonra borç alma-verme biçiminde para dolaşımı hacim kazandı. Hatta borç, mal ihracını da kolaylaştırıcı bir araç oldu. Bunu tamamlayan ise ülkelere doğrudan sermaye yatırımı oldu.

Özellikle bugün "Merkez" olarak adlandırdığımız Avrupa'nın önde gelen ülkeleri, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, Hollanda, giderek Avusturya-Macaristan, İtalya, Asya'dan Japonya, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu toprakları başta olmak üzere Çin, Hindistan, Latin Amerika, Asya ülkelerine yatırım sermayesi götürmeye başladılar.

Bu yatırımlar önceleri, ağırlıklı madenlere, tarımsal alanlara, maden ve tarım hammaddesini taşıyacak demiryollarına, limanlara, altyapı yatırımlarına dönük gerçekleşti. Daha sonraları doğrudan yatırımlar, ithali zor malların üretimine yöneldi. Çimento, bira gibi ürünleri üreten sektörler bunlar arasındaydı. İleriki yıllarda ise sanayinin tüm dallarına, hizmet sektörlerine, hatta tanıma kadar uzandı.

Sermaye yatırımları sadece merkez ülkelere değil, "çevre-bağımlı" ülkelere de gitti elbette. Merkez ülkeler, birbirlerinin topraklarında da ya ortaklaşa ya tek başlarına, uzmanlık alanlarına göre yatırım yapıyorlar, hatta kâr oranı daha yüksek olan sektörlerde yatırımlar merkez ülkeler arasında yapılıyordu. Örneğin otomotiv sanayi başlangıçta böyleydi. Otomotiv, demir-çelik ve elektronik gibi karmaşık sanayilerin gerektirdiği kalifiye eleman ancak merkez ülkelerde bulunabilirdi. Ayrıca, bu ürünleri tüketen alım gücünün yine merkezde bulunması, orta-yüksek teknolojik ürünlerin üretiminin merkez ülkelerde yapılmasını getirmişti. Buna karşılık, vasıfsız emek ve düşük alım gücünü dikkate alan, giderek çevre kirliliği yaratan sanayilerin ise çevre ülkelere aktarımı başlatılmıştı.

Kapitalizmin daha ileriki aşamalarında, özellikle 1950 sonrasında çevre ülkelerin çoğunda, "Sanayileşme" stratejik bir hedef olarak belirlendi. Merkez ülkelerden ithal edilen ürünleri içeride üretmek, "İthalatı ikame etmek" bir hedef olarak belirlendi. Ülkeler, mamul mal almaya yetecek dövizleri olmadığı için de bu yolu seçtiler ve umdular ki, sanayi üretiminin bir kısmını ülkede üreterek ithalatı azaltabilirler ve ülkelerinde sanayiye geliştirebilirlerdi. Bunu, dünya kapitalizminin koordinasyonunu sağlayan Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşlar da zaman içinde tavsiye ettiler. Türkiye gibi ülkeleri öncelikle ucuz işgücü ve tarımsal-madensel hammaddelere sahip oldukları sektörlerde sanayileşmeye özendirdiler. Gıda, tekstil gibi sektörlerde modern üretim böyle gelişti. Bu sektörlerde bile yatırım için gerekli sermaye, teknoloji ihtiyacı, yabancı sermaye ortaklığını gerektirdi ve yabancı yatırımlar daha 1950'lerden başlayarak dayanıksız tüketim malları, giderek otomobil, beyaz eşya, elektronik gibi dayanıklı tüketim malları, hatta bazı ara mallar ve yatırım malları sanayilerine yöneldi.

Türkiye özelinde konuşursak, 1980'lere kadar, Türkiye'de yabancı yatırımlar yüzde 80'in üstünde sanayi alanına yapılmıştı. Sanayinin omurgası yabancı sermayeli yatırımlara dayanıyordu. Ülkede palazlanan büyük şirketlerin, en önemli yatırımları yabancı sermayeli idi.

1980 SONRASI

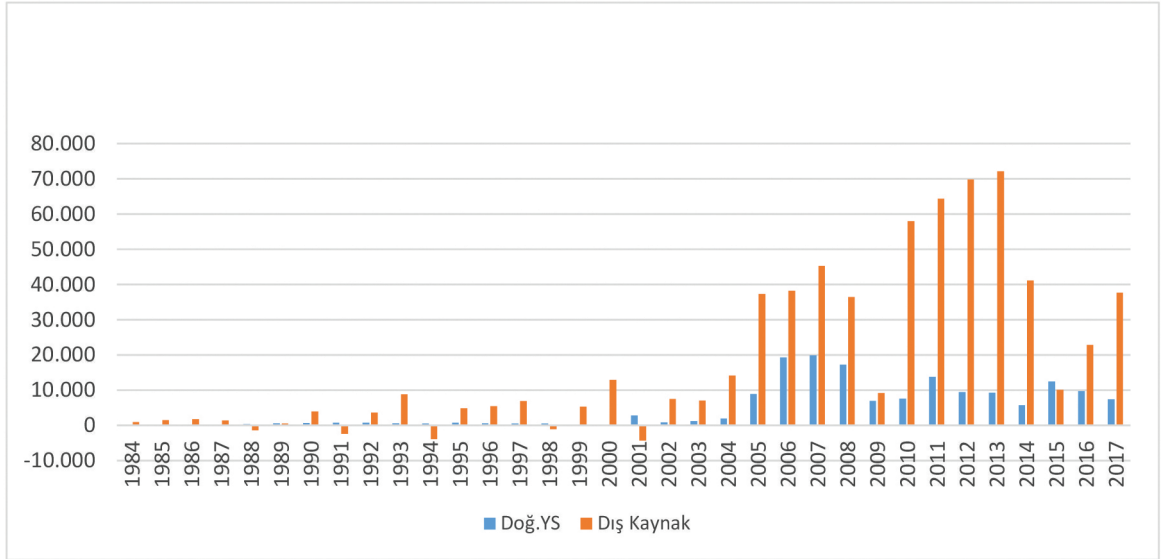
1980 sonrası dünya kapitalizminde bir paradigma değişikliği yaşandığı biliniyor. Sadece malların değil, finans sermayesinin, paranın her biçiminin ülkelerarasında serbestçe dolaştığı, sınırlamaların kalktığı, adına "küreselleşme" denen dönemde, bu tür dönüşümler, Türkiye gibi ülkelerde önemli politik sancılarla gerçekleşti. Türkiye'de bu paradigma değişikliği, 12 Eylül gibi ağır bir siyasi darbe ve onun getirdiği anti-demokratik bir Anayasa eşliğinde gerçekleştirildi. 1980 sonrasında, daha

çok yabancı yatırım çekebilmek, ana hedeflerden biri olarak konuldu ve mevzuatta değişikliklere gidilerek yabancı sermayenin önündeki her tür sektörel, miktarsal kısıtlar kaldırıldı. Satışa çıkarılan ya da özelleştirilmeye açılan Kamu İktisadi Teşekküllerine (KİT), yabancıların talip olması için yoğun teşvikler verildi, kampanyalar yürütüldü. Sonuçta, beklentilerin bir kısmı karşılık da buldu. Aralarında Petkim, Tekel gibi büyük kamu sanayi kuruluşlarının, Telekom, Petrol Ofisi gibi sanayi dışı kamu kuruluşlarının varlıkları yabancı şirketlere satıldı.

Yabancılar, bazı sanayi ve hizmet kuruluşlarını, özellikle bankaları da satın aldılar. Yeni yatırımdan çok, el değiştirme biçiminde yerli varlıklar yabancılarımıza geçti. Mobil telefon alanında örneği görüldüğü üzere, yeni yatırımlar (Vodafone) ise çok sınırlı düzeyde kaldı. Son yıllarda ise yabancılar Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ) de denilen 3. köprü, Avrasya Tüneli, şehir hastaneleri gibi "mega projeler"e ortak yapıldılar.

Merkez Bankası verilerine göre, 1984-2017 döneminde Türkiye'ye 617 milyar dolar dış kaynak girişi gerçekleşirken bunun yüzde 26'sını oluşturan 162 milyar dolar, doğrudan yabancı sermaye yatırımı biçiminde giriş yaptı. Portföy yatırımı da denilen borsada hisse senetlerine ve devlet kağıtlarına gelen yabancı yatırım, toplamın yüzde 28'ini oluşturarak doğrudan yabancı sermaye girişini geride bıraktı. Daha çok orta ve uzun vadeli kredi biçimindeki dış kaynak girişi ise dış kaynak girişinin ana gövdesini oluşturdu ve payı yüzde 46'yı buldu.

Türkiye'ye dış kaynak girişi, özellikle 2001 krizi sonrası izlenen IMF güdümlü ekonomik operasyonlar sonrası gerçekleşti. 1984-2017 döneminde gerçekleşen dış kaynak girişinin ve onun bir parçası olarak doğrudan yabancı sermaye girişinin 1984-2002 dönemindeki tutarı, toplamın yüzde 8'i dolayında kaldı. Asıl girişler 2003 sonrası yıllarda

Grafik 1. Türkiye'ye Dış Kaynak Girişi ve Doğrudan Yabancı Sermaye (1984-2017, Milyon \$)

Kaynak: TCMB Veri Tabanı

gerçekleşti.

“ÇEVRE”DEN YABANCI SERMAYE YATIRIMI

Çoğu merkez ülkelerden olmak üzere Türkiye

Tablo 1. Yükselen Ülkelerin Dışarıdaki ve İçerideki Yabancı Yatırımları (2017, Milyar \$)

	Dışarıdaki	İçerideki	Toplam
Çin HC	1.342	1.514	2.856
Brezilya	327	829	1.156
Rusya	443	480	923
Meksika	160	500	660
G.Kore	343	194	537
Macaristan	225	303	528
Hindistan	156	368	524
G.Afrika	176	139	315
Polonya	68	235	303
Endonezya	20	248	268
Türkiye	42	144	186

Kaynak: IMF Veri Tabanı

gibi çevre ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında ana doğrultu, küreselleşme döneminde de pek değişmedi. Bununla birlikte, çevre ülkelerden, daha çok da yine farklı gelişmişlikleri olan çevre ülkelere ve bazı sektörlerde merkez ülkelere doğrudan yabancı sermaye girişi, yine 1980'ler sonrasında gözlenmeye başladı. Başta Güney Kore olmak üzere, Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkeler de kendi coğrafyaları dışına çıkıp yatırımcı oldular. Yatırımlar sanayiden tarıma, finanstan farklı hizmet sektörlerine kadar çeşitlendi.

Yükselen çevre ülkeler denilen grupta hem içeriye dış yatırım çeken hem de dışarıya yatırım yapanların başını Çin çekiyor. 2017 yılında Çin'de yapılmış yabancı yatırımların varlık değeri 1,5 trilyon doları bulurken, Çin'in dış yatırımlarının varlık değeri de 1,3 trilyon doları buluyordu. Çin, doğrudan yatırımlar üzerinden de dünya kapitalizmi ile yüksek bir bütünleşme gerçekleştirmiş durumda.

Yükselen ülkeler içinde Brezilya'daki yabancı yatırımların varlık değeri 829 milyar doları bulurken, Brezilya sermayesinin dış yatırımları 327 milyar

dolar oldu. Rusya, 1990 sonrası hem dışarıdan yabancı yatırım çekerek hem de kendi yatırımlarını dışarı taşıyarak dünya kapitalizmi ile bütünleşti. Meksika, Güney Kore, Hindistan, AB üyeleri Macaristan, Polonya, doğrudan yatırımları yüksek ülkeler. Bunlar arasında Türkiye ise Endonezya'nın bile gerisinde kalıyor. Türkiye, hem dış doğrudan yatırım çekmede hem de dışarıya yatırım götürmede yükselen ülkelerin son sırasında bulunuyor.

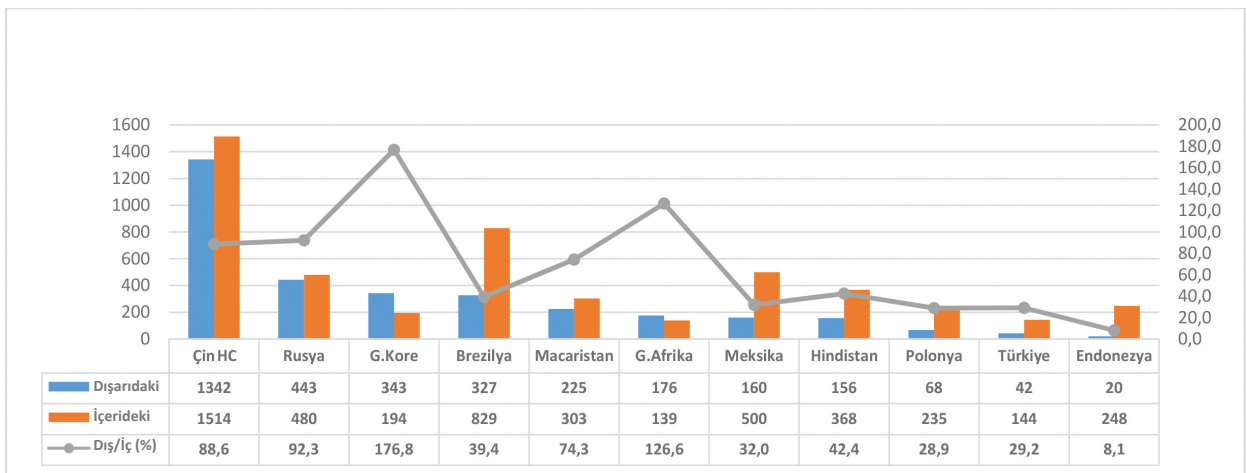
ÇEVREDEDEN HANGİ SEKTÖRLERE YATIRIM YAPILIYOR?

Çevre ülkelerin dış yatırımları farklı saiklerle başladı. Dışarıdan kredi bulmak, dış ticareti kolaylaştırmak üzere, Türkiye dahil çeşitli çevre ülkeler merkez ülkelerin finans merkezlerinde banka şubeleri, dış ticaret temsilcilikleri açarak "sermaye ihracı" gerçekleştirdiler önce. Bu yatırımlardaki amaç, dış alemle mal ve para trafiğini artırmak, etkinleştirmektir elbette. Buna paralel olarak çevrenin sermaye ihracı inşaat müteahhitleri ile gerçekleşti öncelikle. Özellikle petrol gelirleri artan Orta Doğu ülkelerindeki inşaat yatırımlarının emek yoğun aşamaları Güney Kore, Türkiye vb. ülke firmalarınca alınmaya başladı.

Türkiye, özellikle 1980'lerin başında Libya, Irak ve öteki Orta Doğu ülkelerine, 1990 sonrası da Rusya ve Türkiye Cumhuriyetlerine yönelik inşaat projeleri ile sermaye ihracını artırdı. Dışarıdan alınan bu ihaleler, Türkiye'den mal ve işgücü ihracını da belli ölçülerde artırdı. Ancak, bunlarla sınırlı kalmadı. Özellikle dış sermaye girişi ve dünya kapitalizmi ile artan bütünleşme ile birikimi ve iş yapma kapasitesi genişleyen Türkiye kapitalizminin de bazı dış ülkelerde, bazı sektörlerde yatırım yapma becerisi gelişti. Sanayide, çeşitli hizmet sektörlerinde değişik büyüklüklerde farklı saiklerle dış yatırımlar yapıldı, var olanlar geliştirildi.

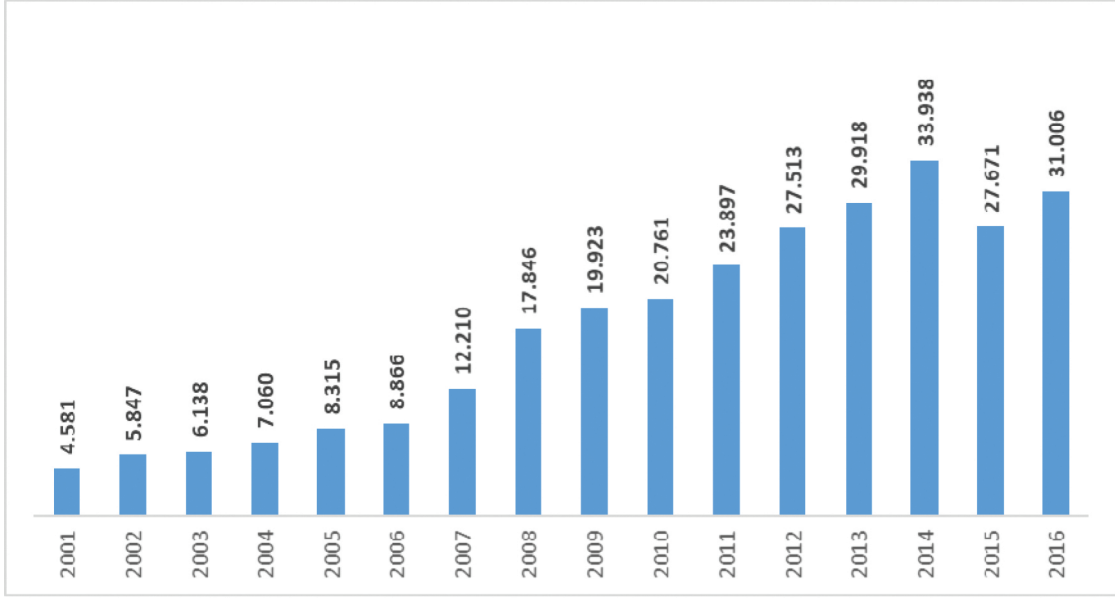
TÜRKİYE'NİN DIŞ YATIRIMLARI

Türkiye'nin dış yatırım tutarı, hangi ülkelere, hangi sektörlerde yatırım yaptıkları ile ilgili bilgiler Ekonomi Bakanlığı, T. C. Merkez Bankası, Hazine Müsteşarlığı tarafından izleniyor. Bu kaynaklara göre, 2001 yılında 4,6 milyar dolara yakın olan Türkiye'nin dışarıdaki yatırım stoku 2014'te 34 milyar dolara yaklaştı, 2016 yılını ise 31 milyar dolar olarak kapadı.

Grafik 2. Yükselen Çevre Ülkelerin Doğrudan Yatırım Stokları (Milyon \$, 2017)

Kaynak: IMF Veri Tabanı

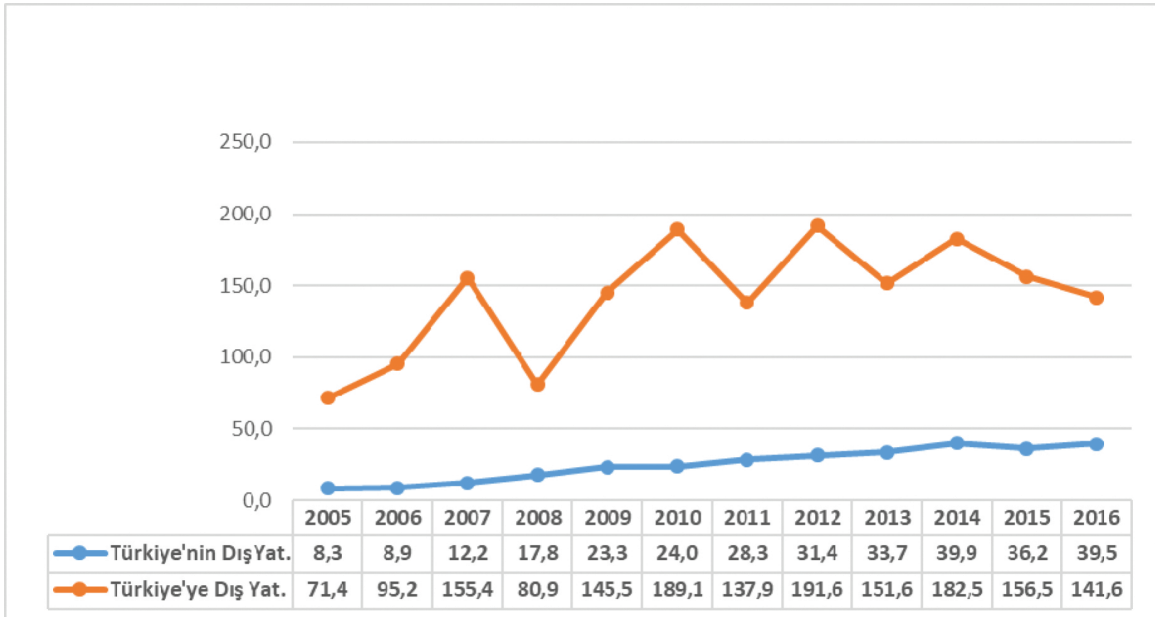

Grafik 3. Türkiye'nin Doğrudan Dış Yatırımları (Milyon \$)

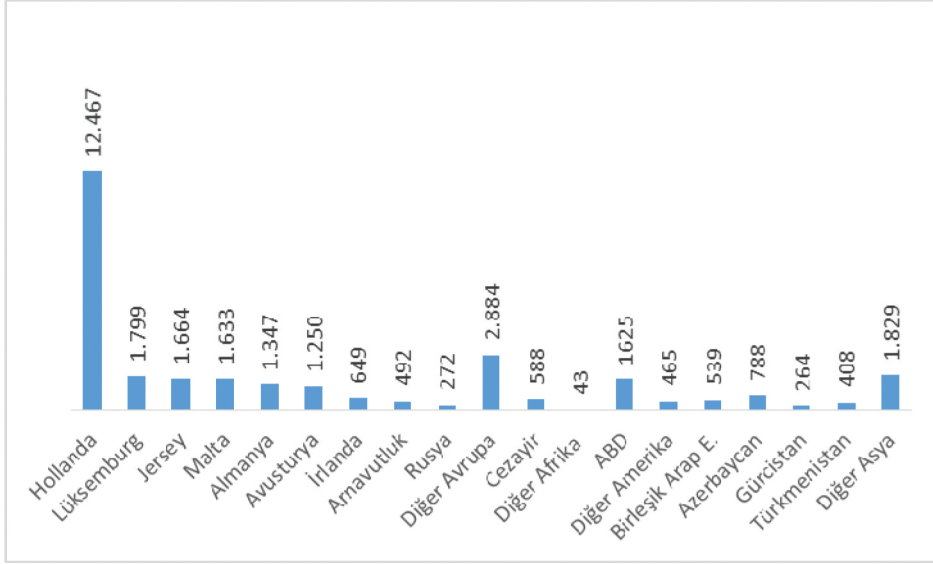
Kaynak: TCMB Veri Tabanı

Dışa yatırım stokunun 2008 sonrası hızlandığı, bu yıl yaklaşık 18 milyar dolar olan dış yatırımların düzenli artışlarla 2016'da 31 milyar doları bulduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin dış yatırımlarının, Türkiye'ye gelen yabancı doğrudan yatırım ile karşılaştırılması, "yatırım açığı"nı ortaya koymak açısından gerekli ve önemlidir. Merkez Bankası'nın her ay yeni-

Grafik 4. Türkiye'nin Dış Yatırımları ve Türkiye'ye Yapılan Dış Yatırımların Varlık Değeri (Milyar \$)

Grafik 5. Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Coğrafi Dağılımı (2016, 31 Milyar \$)

Kaynak: TCMB Veri Tabanı

lediği Uluslararası Yatırım pozisyonu, Türkiye'nin dışarıdaki yatırım stokunun o ayın dolar kuru ile varlık değerini verirken, aynı şekilde bir yükümlülük olarak Türkiye'deki yabancı sermayeli doğrudan yatırım stokunun varlık değerini de ortaya koymaktadır. Aradaki fark, yabancıların varlık değerindeki fazlalığı ya da Türkiye'nin bu kalemtedeki açığını göstermektedir.

Türkiye'nin dışa yatırımlarının dörtte üçünden fazlası Avrupa'da yer alıyor. Dışa yapılan yatırımların yüzde 68'i finansla ilgili. Yani Türkiye bankaları, Hollanda, Lüksemburg gibi finansın merkezlerinde para bulmak için yatırım yapıyor, dış ticarete aracılık yaparak da para kazanıyorlar. Ayrıca, Jersey, Malta gibi vergi cenneti kıyı bankacılığı bölgelerinde de faaliyet gösteriyorlar.

Kuzey Afrika'da Cezayir'in öne çıkması, sürdürülmekte olan bir demir-çelik sanayi yatırımı ile ilgili bir durum. Türk Cumhuriyetlerinde ise TPAO'nun petrol arama faaliyetleri ve Turkcell'in mobil telefon yatırımları ön planda. Toplam dış yatırımlarda yüzde 9'a yakın payı bulunan imalat sanayisinin

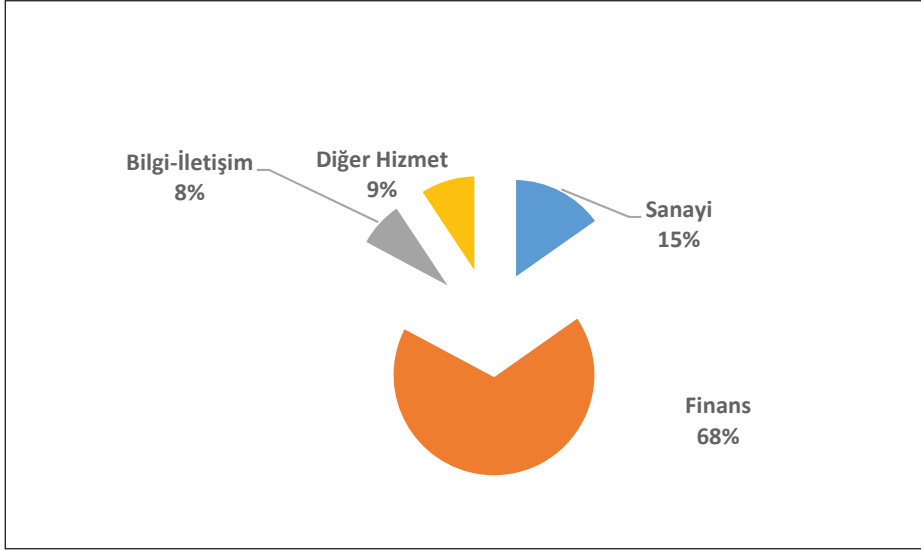
coğrafi dağılımı ise belli bir bölgede yoğunlaşmıyor, çeşitli ülkelere yayılıyor.

HANGİ SEKTÖRLERE?

Dışa yatırımlarda finans sektörünün yüzde 68 ile başı çektiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık sanayi yatırımları yüzde 15 ile geri plandadır. 2016'da 4,7 milyar dolar görünen, geniş anlamda dışarıdaki sanayi yatırımlarının 2,7 milyar doları imalat sanayiye ait iken 1,7 milyar dolarlık dış yatırımın ise TPAO'nun petrol yatırımlarından oluştuğu anlaşılmaktadır.

Yüzde 68 ile başı çeken finans yatırımlarında bankaların dış şube yatırımları ağırlık taşımaktadır. İnşaat sektörüne yatırımlar 329 milyon dolarda kalırken, mobil telefon yatırımlarının ağır bastığı "bilgi-iletişim" yatırımları 2,4 milyar dolar ile öne çıkmaktadır.

Sektörel olarak dış yatırımların imalat sanayindeki payına odaklanıldığında görünen şudur: 2016 sonu itibarıyla 31 milyar dolarlık dış yatırım stokunda imalat sanayisi 2,6 pay almaktadır. Bu, top-

Grafik 6. Türkiye'nin Dış Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2016, 31 Milyar \$)

Kaynak: TCMB Veri Tabanı

lamın yüzde 8,4'ü anlamına ve imalat sanayisinde yatırımların çok tali kaldığı anlamına da geliyor.

Alt sektör olarak Türkiye'nin en geleneksel ve uluslararası rekabette daha avantajlı olduğu teks-

til, giyim sektörü yatırımlarının 528 milyon dolarlık dış yatırımla başı çektiği anlaşılıyor. Bu tür yatırımların işgücünün ve hammaddenin ucuz olduğu Balkanlar ile Asya, Afrika ülkelerinde irili ufaklı firma yatırımlarından oluştuğu biliniyor.

Tablo 2. İmalat Sanayinde Dış Yatırımlar (2016, Milyon \$)

İmalat	2.613
Tekstil ve Giyim Eşyaları İmalatı	528
Ana Metal Sanayi ve Fabrikasyon Metal İmalatı (Makine Teçhizat Hariç)	491
Gıda, İçecek ve Tütün Ürünleri İmalatı	487
Kimyasalların, Kimyasal Ürünlerin Eczacılık Ürünleri ile Malzemelerinin İmalatı	281
Kauçuk ve Plastik Ürünleri İmalatı	267
Makina ve Teçhizat (Başka Yerde Sınıflandırılmamış) İmalatı	198
Bilgisayarların, Elektrik-Elektronik ve Optik Ürünlerin İmalatı	141
Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı ve Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğaltılması	62
Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı	59
Mobilya İmalatı ve Başka Yerde Sınıflandırılmamış Diğer İmalat Sanayi	43
Ağaç ve Ağaç Ürünleri İmalatı	36
Ulaşım Araçları İmalatı	18

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Veri Tabanı

İmalat sanayinde dışa yatırımda ikinci sırada ana metal sanayi yer alıyor ve kayıtlara göre 491 milyon dolarlık bir yatırım değerine ulaşıyor. Bu alanda bakır tel üreticisi Sarkuysan'ın biri ABD'de (Sark-Wire) ve öteki Bulgaristan'da olan iki yatırımı söz konusu olmakla birlikte, esas büyük yatırım Cezayir'de Tosyalı Holding'e ait.

Tosyalı Holding Merkezi Hatay İskenderun'da olmak üzere Osmaniye, İstanbul, İzmir'de birçok şirkete sahip olmanın yanında Cezayir ve Karadağ'da da yatırımlara sahip. Bunlardan Tosyalı Cezayir, Cezayir'in ikinci büyük kenti olan Oran şehrine yakın mesafede bulunan Bethioua sanayi kentinde inşa edilmiş, ülkenin en önemli demir-çelik firması.

İlk yatırım etabını tamamlayan şirketin, 2013 yılının ikinci yarısından itibaren inşaat demiri üretmeye başladığı ve yıllık 1.2 milyon ton kapasiteli haddehanenin hizmet vermesiyle birlikte Cezayir'in yaklaşık yüzde 28'lik inşaat demiri ihtiyacını karşıladığı bildirilmektedir. Ülke içinde üretilen inşaat demirinin hammaddesi olan demir kütüğünün ülkede toplanan hurdanın ark ocağı tesislerinde eritilmesi sonucu elde edildiği bildirilmektedir.

İlk etap projesinin tamamlanmasının hemen ardından; Tosyalı, 250 milyon dolar ek yatırımla ikinci etap projesi olan yıllık 500 bin ton kapasiteli kangal üretim tesisini faaliyete geçirmiştir. 2015 yılının ikinci yarısında kangal demiri haddehanesi üretime başlarken düz kangal demirinin üretimiyle birlikte; Tosyalı, Cezayir'in bu alanda yüzde 60'lık ihtiyacını karşılar duruma geldiğini bildirmektedir.

Yatırımlara devam eden Tosyalı, Cezayir'in inşaat demiri haddehanesi ve bu haddehaneye kütük üretecek olan çelikhane ile birlikte, 2018'de inşaat demiri üretiminin yıllık 3.2 milyon tona çıkarılması hedefleniyor.

Bu alt dalda yapılan dış yatırımlara Koç Grubu'nun ana şirketlerinden Arçelik'in yatırımlarını da eklemek gerekir. Şirketin Güney Afrika, Pakistan ve Romanya'da üretim tesisleri satın alarak, genişleme yatırımlarına gittiği, dış pazarlarını genişlet-

me çabası içinde olduğu bilinmektedir (Bkz. Kutu, Koç).

İmalat sanayinde gıda-içecek yatırımlarında da Yıldız (Ülker) Holding'in dışarıdan firma satın alarak, bira üreticisi Anadolu Endüstri Holding'in de dış yatırımlarını artırarak öne çıktıkları görülmektedir.

2012'de dünyanın en önemli çikolata markalarından Godiva'yı ve ABD'nin köklü şekerleme şirketi DeMet's'i bünyesine katan Yıldız Holding, dış yatırımda en büyük adımını Kasım 2014'te, United Biscuits'i satın alarak attı. Firma, dünyanın altıncı büyük bisküvi üreticisidir. 1830 yılında İskoçya'da kurulan Carr's ile McVittie Price ve MacFarlane Lang'in 1948 yılında birleşmesinden doğan United Biscuits'in yedisi İngiltere'de olmak üzere 14 fabrikası bulunuyor. Şirketin İngiltere'de 4.613, İngiltere dışında ise 2.558 olmak üzere toplamda 7.171 çalışanı mevcut. Şirketin 2013 yılı sonu itibarıyla satışları 1 milyar 146 milyon pound olarak gerçekleşmişti.

1944 yılında, Ülker Pötibör ile yola çıkan Yıldız Holding, bu satın alım hamlesi ile dünyanın en büyük üçüncü bisküvi üreticisi konumuna yükseldi.

Gıda-içki sektöründeki dış yatırımlar arasında Anadolu Endüstri Holding'in bira fabrikası yatırımları sektörde önemli bir yer tutuyor. Anadolu Efes, alkollü içecekler pazarında Türkiye dışında 5 ülkede, Rusya, Kazakistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'da 14 bira fabrikası, 6 malt fabrikası ve 1 şerbetçiotu işleme tesisi ile faaliyetlerini sürdürüyor ve 50'ye yakın bira markasına sahip. Satış hacmi bakımından sektöründe Avrupa'nın 6'ncı, dünyanın 14'üncü ve Türkiye'nin en büyük bira üreticisi olan Anadolu Efes, 2016 sonu itibarıyla yıllık 39,5 milyon hektolitreye bira ve 248 bin ton malt üretim kapasitelerine sahipti.

Türkiye, Rusya, Kazakistan, Gürcistan, Ukrayna, Moldova, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Avrupa, Orta Asya ve Orta Doğu ülkelerinden oluşan geniş bir coğrafyada bira, malt ve alkolsüz içecek üreten ve pazarlayan Anadolu Efes'in ürünlerinin, dünyada 70'ten fazla ülkede tüketildiği bildiriliyor.

ŞİŞECAM'IN DIŞ YATIRIMLARI

Şişecam Topluluğu, düzcam, cam ev eşyası, cam ambalaj ve cam elyafı gibi camın tüm temel alanları ile soda ve krom bileşiklerini kapsayan iş kollarında lider konumdadır. Atatürk'ün direktifleriyle 1935 yılında Türkiye İş Bankası tarafından kurulan Şişecam, 2018 yılında 83. yaşını sürmektedir. Kuruluşunun ardından geçen ilk dönemde önceliği ülkenin temel cam ürünleri gereksinimini karşılamaya veren Şişecam, 1960'lardan itibaren "pazarımız dünyadır" ilkesi doğrultusunda dünya pazarlarına giriş yapmış, 1970'den sonra faaliyetlerini çeşitlendirerek hızlı büyüme sürecine girmiştir.

Şişecam Topluluğu'nun 13 ülkede 44 üretim tesisi bulunuyor. Şişecam, dünyada cam ev eşyasında üçüncü, cam ambalaj ve düzcamda ise beşinci büyük üretici konumunda.

Cirosunun yüzde 58'ini uluslararası satışların oluşturduğu Şişecam Topluluğu'nun yurt dışına ilk yatırımları 1997-1998 yıllarında Bulgaristan (özelleştirme), Gürcistan (satın alma) ve Mısır (hammadde) üretim tesisleriyle başladı. Üretim dışında 80'lerden itibaren yurtdışında ticari şirketlerin varlığı söz konusu. Diğer ülkelerdeki yatırımları; Rusya, Bulgaristan, Gürcistan, Bosna Hersek, Ukrayna, İtalya, Mısır ve son olarak Romanya otomotiv camı tesisleridir.

KOÇ'UN DIŞ YATIRIMLARI

Koç Grubu, dış yatırımcılıkta önde gitmektedir. Grubun 2016 yılı faaliyet raporunda "Topluluğumuzda 2016 yılsonu itibarıyla 82.634 kişi yurt içinde, 12.822 kişi yurt dışında olmak üzere toplam 95.456 kişi çalışmaktadır" denilerek Koç'un yurt dışındaki istihdamının, toplamın yüzde 16'sına yaklaştığına işaret edilmektedir.

Dışarıda üretim ve pazarlama faaliyetlerinde Koç'un en büyük şirketlerinden Arçelik öne çıkmaktadır. Verilen bilgilere göre, 2016 yılında Arçelik A.Ş.'nin dünya genelindeki satış ve pazarlama ofislerinin sayısı 34'e ulaşmıştır. Beko markası ile ABD pazarına giriş yapan Şirket, 2017 yılı ve sonrasında bu pazardaki varlığını artırmayı da öncelikli hedefleri arasında belirlemiştir. Arçelik A.Ş., "Asya Pasifik ve Türkiye arasında istikrarlı ve güçlü bir varlık sağlayacağı ticari koridor oluşturma" hedefiyle, dünyanın en büyük altıncı nüfusuna sahip Pakistan'ın lider beyaz eşya markası Dawlance'ı 3 üretim tesisi ve dağıtım ağıyla bünyesine katmıştır. Böylece Şirket, genç nüfus, hızla gelişen orta sınıf ve yüksek ekonomik potansiyele sahip bu coğrafyada önemli bir konum elde etmiştir. Arçelik A.Ş., Romanya'daki faaliyetlerini yeni fabrika yatırımıyla genişletmektedir.

Arçelik, 2016'da 16 milyar TL konsolide ciro gerçekleştirmiştir. Bu cironun yüzde 60'ı uluslararası pazarlardan elde edilmiştir. Türkiye beyaz eşya pazarında tartışılmaz liderliğini devam ettiren Arçelik; Beko markası ile Avrupa'da 2'nciliğini, solo beyaz eşyada da liderliğini sürdürmüştür.

Avrupa'da toplam satışlarda üçüncü büyük beyaz eşya şirketi olan Arçelik A.Ş. Türkiye'de liderliğini korurken, Romanya'da Arctic ve Güney Afrika'da Defy markaları ile pazar liderliğini sürdürmüştür.

Koç'un "savunma sanayi"ndeki şirketi Otokar, Körfez Bölgesi başta olmak üzere yurtdışı satışlarını artırmak için Birleşik Arap Emirlikleri'nde "Otokar Land Systems Limited" (Otokar LS) şirketini kurmuştur. 2017 yılı Şubat ayında, Otokar Land Systems şirketinin, yerel ortağı ile birlikte kurduğu ortak girişim şirketi Al Jasoor, Türkiye'nin en büyük savunma sanayi ihracat sözleşmesine imza atmıştır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin 8x8 amfibik zırhlı araç ihtiyacını karşılamaya yönelik 661 milyon ABD doları tutarındaki bu anlaşmayla birlikte Otokar, teknoloji transferi ihracatı ve yurtdışında üretimi de operasyonlarına eklemiştir.

Otokoç Otomotiv, otomotiv perakendeciliğinde Otokoç ve Birmot; araç kiralamada Avis, Budget ve Zipcar; sigorta hizmetlerinde Otokoç Sigorta markalarıyla faaliyet göstermektedir. Türkiye'deki yaygın ağının yanı sıra yurtdışında Kazakistan, Azerbaycan, Kuzey Irak, Macaristan, Gürcistan ve Kuzey Kıbrıs olmak üzere toplam 7 ülkede 236 noktada hizmet vermektedir. Otokoç markasıyla Ford, Ford Trucks ve Volvo; Birmot markasıyla Fiat, Alfa Romeo, Lancia ve Jeep markalarının satış ve satış sonrası faaliyetlerini sürdürmektedir.

Yapı Kredi'nin operasyonları; portföy yönetimi, yatırım, finansal kiralama ve faktoringden oluşan yurtiçi iştirakleri ile; Hollanda, Rusya, Azerbaycan ve Malta'daki yurtdışı bankacılık iştirakleri tarafından desteklenmektedir.

PETROLDE TPAO'NUN DIŞ YATIRIMLARI

Türkiye'nin madencilik-petrol alanındaki dış yatırımları ise ağırlıklı, bir kamu kuruluşu olan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı tarafından yürütülüyor.

1954 yılında, 6327 sayılı kanunla, kamu adına hidrokarbon arama, sondaj, üretim, rafineri ve pazarlama faaliyetlerinde bulunmak amacıyla kurulan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı TPAO, 1983 yılına kadar entegre bir petrol şirketi olarak arama, üretim, rafinaj, pazarlama ve taşımacılık gibi petrol sektörünün pek çok alanında faaliyetlerde bulundu. TP, 1983 yılında yapılan yasal düzenlemeler sonucunda bugün sektöründe yurtiçi ve yurtdışında, sadece arama, sondaj ve üretim faaliyetlerini gerçekleştiriyor.

Şirket, Azerbaycan'daki üretim faaliyetlerini aktif olarak yürütmüş ve Irak, Kırgızistan, Afganistan, Rusya ve Libya Projeleri ise ilgili proje şirketleri tarafından yürütülmüştür.

TPAO, Azerbaycan'da 3 adet arama, geliştirme ve üretim projesi ile 2 adet boru hattı projesine ortak. Bunlar, Geliştirme ve Üretim Projeleri olan ACG (Azeri-Çıralı-Güneşli) (TP %6,75), Şah Deniz (TP %19) ve Alov (TP %10) Arama Projesi'dir.

Ayrıca, TPAO, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhraç Ham Petrol Boru Hattı Projesini hayata geçirmek amacıyla kurulan BTC Co.'da %6,53 ve Şah Deniz gazını Gürcistan-Türkiye sınırına kadar taşıyan Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nde ise %19 hisseyle yer almaktadır.

YURTDIŞI MÜTEAHHİTLİK

Türkiye'nin dışarıda iş yapma deneyiminde öncü sayılabilecek dış müteahhitlik hizmetleri, sermaye ihracı tutarı olarak düşük görünse de dışarıda aldığı işler dikkate alındığında önemli bir hacme ulaşmış durumdadır. 1970'li yılların başlarında atılan ilk adımlar, özellikle 2000'li yıllarda yüksek meblağlı projelerle büyümüştür. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre, 2005 yılında toplam üstlenilen proje bedelinde ilk defa 10

milyar doları aşan dış müteahhitlik sektörü 2006 yılından beri 20 milyar doların üstüne çıkmış, 2012 yılında üstlenilen 30 milyar dolarlık proje bedeli ulaşılan en yüksek rakam olmuştur. 2016 ve 2017 yıllarında dünyada yaşanan siyasi ve ekonomik dalgalanmalar ile petrol fiyatlarının düşük seyrine rağmen, sırasıyla 13,8 milyar ve 15 milyar dolarlık yeni proje üstlenilmiştir.

2000'li yılların başında ortalama proje bedeli yaklaşık 20 milyon dolar iken, 2015 yılında ortalama proje bedeli 87,5 milyon dolar ortalama proje bedeliyle zirve yapmış. 2016 yılının ortalaması 72,7 milyon dolar, 2017 yılında ise ortalama proje bedeli 58,7 milyon dolar olmuştur.

Tablo 3. Yurtdışı Müteahhitlik Proje Stoku

Yıllar	Proje Sayısı	Toplam Proje Bedeli (Milyon \$)	Ortalama Proje Bedeli (Milyon \$)
2002	207	4.491	22
2003	337	6.241	19
2004	476	8.720	18
2005	451	12.888	29
2006	574	22.074	38
2007	615	25.045	41
2008	656	23.998	37
2009	511	20.334	40
2010	631	23.368	37
2011	561	24.210	43
2012	545	30.067	55
2013	428	29.890	70
2014	344	26.899	78
2015	265	23.175	87
2016	190	13.817	73
2017	256	15.033	59

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Veri Tabanı

Yurtdışı müteahhitlik firmaları, özellikle Bağımsız Devletler Topluluğu'nda, daha sonra Orta Doğu ve Afrika'da projeler üstlenmişlerdir. Bugüne kadar üstlenilen projelerin 2018 yılı Ocak sonu itibarıyla bölgesel dağılımı şu şekildedir: BDT yüzde 46,7 (166,1 milyar dolar), Ortadoğu yüzde 26,3 (93,4 milyar dolar), Afrika yüzde 18 (64,1 milyar dolar - Sahraaltı Afrika %4, Kuzey Afrika %14), Avrupa ve Amerika yüzde 5,7 (20,2 milyar dolar), Asya Pasifik Bölgesi yüzde 3,3'tür (11,8 milyar dolar).

1972 yılından günümüze kadar müteahhitlik firmalarınca yurt dışında üstlenilen projelerin ülkelere göre dağılımında, Rusya Federasyonu yüzde 19,4'lük oranı ile lider konumdadır. Rusya'yı Türkmenistan takip ederken, ilk 10'da yer alan ülkelerin 4'ünün BDT ülkeleri, diğer 6 ülkenin ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri olduğu görülmektedir.

2017 yılında dış müteahhitlik firmalarınca üstlenilen projelerin ülkelere göre dağılımında ise Tanzanya yüzde 16,8 ile öne çıkmıştır.

Tanzanya'daki işleri Yapı Merkezi üstlendi. İki tren hattı projesinden birinin temeli 2017 Nisan ayında atıldı. Projelerden biri 1,2 milyar dolarlık Tanzanya Darüsselam – Morogoro Demiryolu Projesi. Afrika'nın en hızlı tren hattı olacak bu proje 1.224 km'lik toplam hattın ilk kesimi olan 205 km'lik kısmını kapsıyor. 5 kısımdan oluşan hat tamamlandığında Uganda, Ruanda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Tanzanya'yı birbirine bağlayacak ve aynı zamanda Doğu Afrika'yı Hint Okyanusu'na açacak. Yapı Merkezi'nin Tanzanya'da imzaladığı ikinci sözleşme ise "Morogoro" ile "Makutupora" arasındaki 336 km'lik demiryolu inşaatının anahtar teslimini kapsıyor. Sözleşme bedeli 1 milyar 924 milyon dolar bu sözleşme ile birlikte şirketin bu ülkede aldığı iş miktarı 3 milyar 139 milyon dolar oldu.

Dış müteahhitlikte 1972 yılından günümüze en çok proje üstlenilen sektörler içinde konut projeleri, yüzde 13,2'lik pay ile ilk sırada yer almaktadır.

TAV HAVALİMANLARI VE TURKCELL'İN DIŞ YATIRIMLARI

TAV Havalimanları havalimanı işletmeciliğinde dışarıda önemli gelişmeler göstermiş bir grup olarak biliniyor. 1997'de İstanbul Atatürk Havalimanı Dış Hatlar Terminali ihalesiyle başlayan şirket, ihaleyi kazanan Tepe ve Akfen Grupları'nın ortak girişimi olarak kuruldu. Kısa süre içinde büyüyen şirket, hem havalimanı yapım projelerinde hem de havalimanı işletmeciliği gibi yepyeni bir alanda küresel bir marka konumuna geldi. TAV, benimsediği hedefler doğrultusunda 2006 yılında yeniden yapılanarak "işletme" ve "inşaat" faaliyetlerini, TAV Havalimanları Holding ve TAV İnşaat olarak düzenledi. Bu düzenlemenin ardından TAV Havalimanları Holding, Şubat 2007'de halka arz edildi. Mayıs 2012'de TAV Havalimanları'nın yüzde 38 hissesinin Aéroports de Paris Grubu'na devrine ilişkin işlem tamamlandı.

TAV Havalimanları bugün Türkiye'de İstanbul Atatürk, Ankara Esenboğa, İzmir Adnan Menderes, Milas-Bodrum ve Gazipaşa-Alanya Havalimanlarını işletiyor. TAV yurtdışında ise Gürcistan'ın Tiflis ve Batum, Tunus'un Monastır ve Enfidha-Hammamet, Makedonya'nın Üsküp ve Ohrid, Suudi Arabistan'ın Medine, Yanbu, Qassim, Hail Havalimanlarında ve Hırvatistan'ın Zagreb Havalimanı'nda hizmet sunuyor.

TAV Havalimanları bağlı ortaklıkları ve iştirakleriyle birlikte duty-free (vergiden muaf), yiyecek-içecek hizmetleri, yer hizmetleri, bilişim, güvenlik ve işletme hizmetleri gibi havalimanı operasyonunun diğer alanlarında da faaliyet gösteriyor. Bu çerçevede TAV Havalimanları, Letonya'nın Riga Havalimanı'nda da duty-free, yiyecek içecek ve diğer ticari alanların işletmesini gerçekleştiriyor.

Türkiye'de mobil iletişim, Şubat 1994'te Turkcell'in hizmete girmesiyle başladı. 27 Nisan 1998'de T. C. Ulaştırma Bakanlığı ile 25 yıllık GSM lisans anlaşması imzalayan Turkcell, gelişimini sürdürdü.

Turkcell'in yurt dışında da yatırımları bulunmaktadır. 1999 yılında hizmete giren yüzde 100 Turkcell iştiraki KKTCell Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Telekomünikasyon Dairesi ile gelir paylaşımı anlaşması çerçevesinde faaliyet göstermektedir.

Turkcell'in Ukrayna'da yüzde 100 hissesine sahip olduğu Lifecell şirketi Şubat 2005'te mobil iletişim hizmeti vermeye başladı.

Belarus'ta ise Turkcell, BeST'in hisselerinin yüzde 80'ini Belarus Cumhuriyet Devlet Varlık Komitesi'nden 2008'de satın almıştı. 2011 yılından beri Almanya'da Turkcell Europe markasıyla bulunan Turkcell, Deutsche Telekom'un iştiraki ile yaptığı pazarlama işbirliği ile Almanya'daki faaliyetlerine devam etmektedir.

Ardından sırasıyla karayolu/tünel/köprü projeleri, ticaret merkezleri, havalimanları ve enerji santralleri gelmektedir.

2017 yılında en çok proje üstlenilen sektörlerin dağılımına bakıldığında ise konut projeleri yüzde 19,8'lük pay ile ilk sırada yer almaktadır. Ardından sırasıyla demiryolları, enerji santralleri, havalimanları ve karayolu/tünel/köprü gelmektedir.

Müteahhitlik hizmetleri sektörünün önde gelen yayınlarından "Engineering News Record (ENR) Dergisi"nin, bir yıl içerisinde üstlenilen uluslararası projelerin toplam bedeli üzerinden her yıl belirlediği dünyanın en büyük 250 müteahhitlik firmasını gösteren listede Türkiye, 2003 yılında 8 müteahhitlik firması ile yer alırken, 2017 yılında listeye 46 firma girmiştir.

SONUÇ

Doğrudan yatırım biçimindeki sermaye ihracı, küresel kapitalizmin bir gerçeği olarak tüm dünyada artmaktadır. Türkiye, doğrudan yabancı yatırım çekmeye çalışırken farklı saiklerle doğrudan yatırımlarda da bulunmaktadır. Benzeri ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'nin hem dış sermaye çekmede hem de dışarıya yatırımda, küresel kapitalizm ile bütünleşmenin arka sıralarında olduğu görülmektedir. Doğrudan yatırımdan çok, dünya sermayesi ile borç para ve dış ticaret üstünden bütünleşme daha ön sıradadır.

Türkiye'nin dış yatırımlarında finans sektörü üçte ikinin üstünde bir payla ön sıralardadır. Bankalar, çoğunlukla Avrupa'da şube açarak finans bulma, dış ticaret işlemlerine aracılık etmek için dış yatırımlarda öncü olmuşlardır. İmalat sanayisi dahil olmak üzere sanayinin toplam dış yatırımlarda payı yüzde 15'te kalmaktadır. Dışa yatırım yapan

sanayi firmalarının, sektörlerinde öne çıkan ve iç pazarı artık yeterli görmeyen firmalar olması dikkat çekerken, yatırım yapılan ülkelerin bakir pazarları, ucuz işgücü, ucuz hammadde, ucuz enerji fiyatlarının da yatırımları cezbediği söylenmelidir.

Sanayi dışında başta dış taahhüt, havaalanı işletmeciliği ve iletişim alanlarında da Türkiye kökenli firmaların dış yatırımları kendilerinden söz ettirmektedir.

Dışa yatırım, küresel kapitalizmin bir gerçeği olmakla birlikte, Türkiye'deki realite cılız, systemsiz ve çok farklı saiklerle yapılmaktadır. Son yıllarda dışa yatırım kararlarında, ülkedeki kayırmacı, hukuksuz rejim icraatları da etkili olmaya başlamıştır. AKP rejiminin toplumu kutuplaştırıcı icraatları firmalar dünyasına da yansımış, kamu ihalelerinde korunan, kayırılan kesimlerle iktidarın ilişkileri iyice ortaya çıkınca ve birçok firma rejim tarafından biata zorlanınca, firmalar için yatırım yeri seçmede muhtelif coğrafyalar da alternatifler arasına girmiştir.

Yoğun işsizlik yaşayan Türkiye'nin yatırıma ihtiyacı varken firmaların yatırım yeri olarak yurt dışını seçmeleri, firmalar açısından anlaşılır bulunsa da ülkedeki iş bekleyen kitleler açısından olumsuzdur. Ayrıca, yatırımlardan yararlanan yan sanayiden ileri-geri bağlantılı alt sektörlerle, tedarikçilere kadar bir dizi kesim açısından da yatırımların dışa akmasının negatif etkileri hatırlanmalıdır.

Özellikle ülkedeki politik iticiliğin, artan risklerin etkisiyle verilmiş yurtdışı yatırım kararlarından cayılması için, ülkede OHAL uygulamasının hızla kaldırılması, demokratik normların hakim kılındığı bir parlamenter düzene, hukuk devletine yeniden dönülmesi şarttır.

"Sanayinin Sorunları ve Analizleri" raporlarının tüm sayılarına aşağıdaki adresten ulaşabilirsiniz.

<http://www.mmo.org.tr>

TMMOB
Makina Mühendisleri Odası
Haber Bülteni
Şubat 2018
Sayı 236 Ekidir
MMO Adına Sahibi
Ali Ekber ÇAKAR
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yunus YENER

Basımevi
Ankamat Matbaacılık San.
Limited Şirketi
Güleryüz Sanayi Sitesi
30. Cad. 538. Sokak
No: 60 İvedik / ANKARA
Tel: (0312) 394 54 94-95

Yönetim Yeri
Meşrutiyet Cad. No: 19/6. Kat
06650 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 425 21 41 Faks: (0 312) 417 86 21
<http://www.mmo.org.tr>
e-posta: mmo@mno.org.tr
basin@mno.org.tr